

Ilmastonmuutos lastenkirjallisuudessa

Hanna Halme

Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma

Jyväskylän yliopisto

Kasvatustieteiden laitos

Syksy 2020

TIIVISTELMÄ

Halme, Hanna. 2020. Ilmastonmuutos lastenkirjallisuudessa. Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. 40 sivua + liitteet.

Ilmastonmuutos on maailmanlaajuinen ajankohtainen ongelma. Vanhemmat ja varhaiskasvatuksen ammattilaiset tarvitsevat välineitä tämän vaikean aiheen käsittelyyn lasten kanssa. Tässä laadullisessa tutkimuksessa perehdyttiin siihen, minkälaisia ilmastonmuutoksen kuvauksia ja ratkaisumalleja suomalaisessa uudessa lasten kuvakirjallisuudessa esiintyy ja millaisen työvälineen lastenkirjallisuus varhaiskasvatukseen näin ollen tarjoaa.

Tutkimuksessa tutustuttiin neljään vuosina 2017–2019 ilmestyneeseen suomalaiseen ilmastonmuutosta käsittelevään fiktiiviseen lasten kuvakirjaan. Aineisto analysoitiin teemoittamalla ilmastonmuutoksen ja siihen liittyvien ratkaisumallien kuvauksia. Aineistosta löydettiin neljä pääteemaa. Kuvituksen rooli näyttäytyi tässä aineistossa tekstiä vahvistavana ja tunteisiin vetoavana.

Ilmastonmuutosta kuvattiin kirjoissa toisaalta uhkana, toisaalta monimutkaisena ilmiönä. Kirjoissa kuvattiin ilmastonmuutoksen vaikutuksia, vedottiin tunteisiin ja kuvattiin ilmiöön liittyvää huolta ja hämmennystä. Ilmiön monimutkaisuutta ilmenettiin kuvaamalla ilmiön ristiriitaisuuksia, ihmistä luonnon hallitsijana ja toisaalta ihmisen vastuuta ympäristöstä.

Myös ilmastonmuutoksen ratkaisumallien kuvaukset ryhmittäytyivät kahteen pääteemaan, jotka olivat aikuinen toimijana ja lapsi toimijana. Aikuisten toimijuuden kuvaukset sisälsivät lasten toimijuuden kyseenalaistamista, turvan tarjoamista lapsille sekä aikuisten aloitteellisuuden kuvauksia. Lasten toimijuus puolestaan ilmeni lasten vastarinnan ja aktiivisen toimijuuden kuvauksina. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että lastenkirjallisuuden avulla lapsille voidaan tarjota esimerkkejä aktiivisesta ympäristön puolesta toimimisesta, tuoda ilmastonmuutokseen liittyvää tietoa lähelle lasten arkielämää ja kertoa vaikeistakin asioista lasten kehitystason mukaisesti.

Asiasanat: ilmastonmuutos, lastenkirjallisuus, ympäristökasvatus, ekologinen lukutaito

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	4
2	ILMASTONMUUTOS JA YMPÄRISTÖKASVATUS	6
2.1	2.1 Ympäristökasvatuksesta ekologiseen lukutaitoon.....	6
2.2	2.2 Lapset ja ilmastonmuutos	8
3	LASTENKIRJALLISUUS YMPÄRISTÖKASVATUKSESSA	10
3.1	3.1 Lastenkirjallisuus ja vaikeat aiheet.....	10
3.2	3.2 Ympäristöaiheet ja luonnonsuojelu lastenkirjallisuudessa.....	12
3.3	3.3 Lastenkirjallisuus ympäristökasvatuksen työvälineenä	13
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	16
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	17
5.1	5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa.....	17
5.2	5.2 Tutkimusaineiston kuvaus	17
5.3	5.3 Aineiston analyysi	19
5.4	5.4 Eettiset ratkaisut.....	20
6	TULOKSET	22
6.1	6.1 Ilmastonmuutoksen moninaiset kuvaukset.....	23
6.2	6.2 Lapset ja aikuiset ilmastonmuutoksen ratkaisijoina.....	27
7	POHDINTA	29
7.1	7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	29
7.2	7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet	31
	LÄHTEET	34
	LIITTEET	41

1 JOHDANTO

Tässä tutkimuksessa selvitän sitä, miten ilmastonmuutosta kuvataan ja käsitellään suomalaisessa lastenkirjallisuudessa. Kirjallisuus ja yleisemmin kielen kehityksen huomioiminen ja tukeminen ovat erittäin tärkeä osa varhaiskasvatusta (Opetushallitus 2018, 40–42). Kieli liittyy tavalla tai toisella kaikkeen vuorovaikutukseen ja kanssakäymiseen ihmisten välillä. Kielen avulla rakennetaan käsitystä itsestä ja ympäröivästä maailmasta. Lastenkirjallisuuden avulla lapsille välitetään arvoja, asenteita ja tapoja suhtautua ympäröivään maailmaan. Lastenkirjallisuus voi tarjota lapsille myös toiminta- ja ratkaisumalleja erilaisiin ongelmatilanteisiin, myös ilmastonmuutokseen liittyen.

Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen arvioinnin (2019) mukaan vain puolet arviointikyselyyn vastanneesta varhaiskasvatuksen henkilökunnasta raportoi, että lapsille luetaan kirjoja päivittäin. Raportissa todetaan, että rikkaan kielellisen ympäristön, laadukkaista saduista koostuvien lukuhetkien, riimitteilyn ja loruttelun tulisi olla keskeinen osa jokaisen lapsen varhaiskasvatuspäivää. Rikkaat kielelliset vuorovaikutustilanteet lasten ja aikuisten välillä voivat parhaimmillaan tukea lasten laaja-alaista osaamista edistämällä samanaikaisesti lasten ajattelutaitoja, vuorovaikutustaitoja sekä osallisuuden kokemuksia. Tutkimusten mukaan korkealaatuinen kielellinen ympäristö myötävaikuttaa kognitiiviseen kehitykseen ja akateemisten taitojen oppimiseen sekä tukee käsitteenmuodostusta ja ajattelua. (Repo ym. 2019, 95, 159.)

Ilmastonmuutos on teemana hyvin ajankohtainen. Se on ihmiskunnan suurimpia haasteita, josta keskustellaan ja johon etsitään ratkaisuja ympäri maailmaa. Viime vuosina myös lasten ja nuorten ääni on tullut entistä enemmän kuuluviin ilmastonmuutoksen yhteydessä. Esimerkiksi Greta Thunbergin aloittamat koululakot ilmaston puolesta (2018, 2019) ovat keränneet suurta huomiota (esimerkiksi Yle 15.3.2019, HS 18.1.2019), tuottaneet lastenkirjallisuutta *Gretan tarina – Et ole koskaan liian pieni tekemään suuria asioita* (Camerini 2019) ja herättäneet aikuisia havahtumaan lasten huoleen ilmastonmuutokseen liittyen. Itse vanhem-

pana ja tulevana varhaiskasvatuksen opettajana pohdin usein, miten ilmastonmuutoksesta tulisi puhua lasten kanssa ja miten aihetta tulisi lasten kanssa käsitellä.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2018) ja Esiopeutuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2014) ohjaavat vahvistamaan lasten luontosuhdetta ja vastuullista toimimista ympäristössä sekä tukemaan lapsia kestävästä elämäntapaa kohti. Varhaiskasvatuksessa lapsia ohjataan huolehtimaan ympäristöstään ja sen viihtyisyydestä. Konkreettisia kestävästä elämäntavan taitoja harjoittelemalla ohjataan lapsia kiinnittämään huomiota tekojensa vaikutuksiin. (Opetushallitus 2018, 46–47; Opetushallitus 2014 35–37.)

Ilmastonmuutos on aiheena monelle aikuisellekin hankala ja hämmäntävä. Korvien sulkeminen aiheelta alkaa olla jo mahdotonta, mutta monet vielä etsivät omaa suhtautumistapaansa. Ilmastonmuutoksesta käytävä keskustelu ja kirjoittelu kantautuvat jo väkisin lasten korviin ja siksi olisi erityisen tärkeää miettiä, minkälaista tietoa lasten ulottuville kantautuu ja miten aihetta voisi lasten kanssa käsitellä.

Tässä tutkimuksessa tutustun neljään ilmastonmuutosta käsittelevään suomalaiseen, vuosina 2017–2019 ilmestyneeseen lasten kuvakirjaan. Selvitän, miten ilmastonmuutosta näissä kirjoissa käsitellään ja millaisia ilmastonmuutokseen liittyviä ratkaisumalleja niissä esitetään. Tutkimuksen tavoitteena on kiinnittää huomiota lastenkirjallisuuteen yhtenä varhaiskasvatuksen työvälineenä sekä lisätä varhaiskasvattajien tietoisuutta lapsille luettavia kirjoja valittaessa.

2 ILMASTONMUUTOS JA YMPÄRISTÖKASVATUS

2.1 2.1 Ympäristökasvatuksesta ekologiseen lukutaitoon

Ympäristökasvatuksen määritelmiä on lukuisia. Varhaiskasvatuksen tutkija Raija Raittilan (2017) mukaan ympäristökasvatus on arvokasvatusta, toimintaa arkisissa tilanteissa sekä ohjaamista kokonaisvaltaiseen ympäristövastuulliseen elämäntapaan. Ympäristökasvatuksen tavoitteena on tarjota edellytyksiä ympäristötietoisena kansalaisena toimimiselle. Luonnonympäristön lisäksi ympäristökasvatus kohdistuu myös rakennettuun ympäristöön ja kulttuuriympäristöön. (Raittila 2017; Opetushallitus 2018, 46.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018, 46) ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014, 35) ohjaavat vahvistamaan lasten *luontosuhdetta*. Luontosuhde määritellään yksinkertaisimmillaan ihmisen asemaksi suhteessa luontoon (Willamo 2005, 156). Erilaisten luontosuhteiden erot kiteytyvät siihen ymmärretäänkö ihminen osaksi luontoa vai luonnosta erilliseksi ja luontoa hyödyntäväksi.

Viime aikoina tutkijat ovat siirtyneet käyttämään myös muita termejä kuvaamaan muun muassa luontoon, ihmisen toimintaan, ympäristön laatuun ja tasa-arvoon liittyvää kasvatusta. Yleisessä keskustelussa on siirrytty enenevässä määrin käyttämään *kestävään kehityksen kasvatuksen* käsitettä (Almeida 2017). Kestävän kehityksen kasvatusta varhaiskasvatuksessa tarkoittaa kestävään elämäntapaan liittyvien tietojen, taitojen, arvojen ja asenteiden välittämistä (Raittila 2017). Ympäristökasvatuksen sijaan on ehdotettu käytettäväksi myös *ekologisen kasvatuksen* käsitettä, joka korostaa ihmisen väistämätöntä sulautumista ympäristöönsä ja tästä suhteesta nousevia velvollisuuksia toisten huomioimiseksi (Smith & Williams 1999). Tässä työssä käytän kuitenkin ympäristökasvatuksen käsitettä sen laajuuden ja kattavuuden vuoksi. Perustelen termin käyttöä myös sillä, että ympäristökasvatus on käytössä myös Suomessa varhaiskasvatusta ja esiopetusta

ohjaavissa valtakunnallisissa asiakirjoissa (Opetushallitus 2018, Opetushallitus 2014).

Martha C. Monroe ja tutkimusryhmä (2019, 799) tunnistivat kirjallisuuskatsauksessaan kaksi ympäristökasvatuksen onnistumiseen erityisesti kytkeytyvää tekijää. Ensinnäkin menestyksellisiä olivat sellaiset ympäristökasvatusohjelmat, joissa tieto ilmastonmuutoksesta tehtiin oppijoille henkilökohtaisesti merkitykselliseksi. Toinen ympäristökasvatusohjelmien menestystä lisäävä tekijä oli ohjelmien pyrkimys oppijoiden osallisuuteen. Näkisin, että lastenkirjallisuus voi olla eräs keino tuoda ympäristökasvatuksen teemoja lähelle lapsia, tarjota asianmukaista tietoa ja kannustaa osallisuuteen.

Ympäristökasvatuksen yhteydessä voidaan puhua myös *ympäristötietoisuuden* herättämisestä tai kehittämisestä, jolloin korostetaan motivaation, tiedon ja taidon merkitystä erilaisten ympäristöjen kannalta myönteisessä toiminnassa (Ympäristöministeriön raportteja 2015, 8). Eräät tutkijat tarkentavat käsitettä vielä ilmastonmuutosta koskien *ilmastonmuutostietoisuudeksi*, jolloin keskiössä ovat ilmaston puolesta toimimisen motiivit, asianmukaiset tiedot ja taidot (Ratinen & Vettenranta 2018, 154–155).

Uusimpia ympäristökasvatukseen liitettäviä termejä on *ekologinen lukutaito*, jota McBride tutkimusryhmineen (2013) on määritellyt. Kuten ympäristötietoisuudessakin, korostetaan myös ekologisen lukutaidon määritelmässä ympäristöön liittyvän informaation välttämättömyyttä päätöksenteossa. Ekologisen lukutaidon omaava henkilö ymmärtää ympäristöön liittyviä realiteetteja tunnistamalla niihin liittyviä syy-seuraussuhteita. Ekologisessa lukutaidossa keskeisenä näiden tutkijoiden keräämän tiedon perusteella näyttäytyy ajatus resurssien käyttämisestä siten, että varmistetaan niiden saatavuus myös jatkossa. (McBride ym. 2013.)

Ekologinen lukutaito voidaan nähdä yhtenä monilukutaidon osa-alueena esimerkiksi numeerisen lukutaidon ja kuvanlukutaidon ohella. Esiopetus suunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2014, 18) mukaan monilukutaidolla tarkoitetaan kykyä hankkia, muokata, tuottaa, esittää, arvioida ja arvottaa tietoa

erilaisissa ympäristöissä ja tilanteissa. Ekologisen lukutaidon myötä lapsi siis kykenee arvioimaan, arvottamaan ja tuottamaan muun muassa luontosuhteeseen ja ilmastonmuutokseen liittyvää tietoa ja hahmottamaan tapoja toimia kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Tarinat ja sadut ovat lapsille luontainen tapa hankkia tietoa, ja siksi tietokirjallisuuden ohella myös fiktiivinen lastenkirjallisuus voi toimia tärkeänä informaation lähteenä (Monhardt & Monhardt 2000, 176).

2.2 Lapset ja ilmastonmuutos

Kiinnostus ilmastonmuutokseen liittyvää ympäristökasvatusta kohtaan on lisääntynyt viime vuosina (Monroe ym. 2019, Pinn 2017). Ilmastonmuutoksella tarkoitetaan maailmanlaajuisia ilmaston lämpenemistä, joka johtuu kasvihuonekaasujen määrän lisääntymisestä ilmakehässä. Ilmastonmuutoksen seurauksia ovat muun muassa merenpinnan nousu, tulvien sekä toisaalla kuivuuden lisääntyminen. (Ilmastopaneeli 2020.) Uutisointi ja huoli ilmastonmuutoksesta kantautuu väistämättä myös lasten ulottuville.

Lapset ovat ilmastonmuutoksen suhteen erityisen haavoittuvainen ryhmä: tulevat sukupolvet kantavat seuraukset tämänhetkisten ratkaisujen vaikutuksista. Viime vuosina lapset ovat myös alkaneet tuoda julkisuudessa esiin mielipiteitään ilmastonmuutoksen pysäyttämiseen tarvittavista toimista ja nykyisten ratkaisujen riittämättömyydestä. Varsinkin nuorten kohdalla puhutaan jo ilmastoaahdistuksestakin (Yle 15.4.2018). Tutkijat ovat mieltäneet Greta Thunbergin kaltaiset esiintulot lasten vastarinnaksi ja uskovat lapsilla olevan ilmastonmuutoksen vastaisessa työssä tarvittavaa tietoa, sitoutumista ja voimaa (Holmberg & Alvinus 2020, 87–88).

Suhtautuminen ilmastonmuutokseen ja siitä selviytyminen kytkeytyvät henkiseen hyvinvointiin ja esimerkiksi lasten ahdistuksen ja masennuksen tunteisiin (Ojala 2012, 230–231). Tutkittaessa ruotsalaisten 12-vuotiaiden selviytymiskeinoja ilmastonmuutokseen liittyen havaittiin kolme selviytymiskeinotyyppi-

piä: ongelmakeskeinen selviytyminen, ilmastonmuutoksen vakavuuden vähätely sekä merkityskeskeinen selviytyminen (Ojala 2012). Kasvattajille suositellaan, että lasten kanssa tulisi korostaa positiivista ajattelua, luottamusta yhteiskunnan toimijoihin sekä optimismia ilmastonmuutokseen liittyen (Ojala 2012, 232). Tähän asti tutkimuksissa ei ole tuotu esiin pienillä lapsilla ilmeneviä ilmastonmuutokseen kytkeytyviä mielenterveysvaikutuksia. Siitä huolimatta aiheen käsittely pienestä pitäen on tarpeen, jotta mahdollisia myöhempiä ongelmia voidaan ennaltaehkäistä. On tärkeää tarjota lapsille välineitä tämän vaikean teeman herättämien ajatusten, huolten ja vaikeiden tunteiden käsittelyyn.

Lastenkirjallisuus voi täydentää varhaiskasvatuksen opettajien keinovalikoimaa ympäristökasvatuksessa ja ilmastonmuutoksen käsittelyssä ja lisätä toiveikkuutta ja luottamusta yhteiskunnan toimijoihin ilmastonmuutoksen torjumisessa. Lastenkirjallisuuden avulla voidaan myös vahvistaa lasten omaa toimijuutta ilmastonmuutoksen vastaisessa työssä. Ympäristöaiheiset lastenkirjat voivat tarjota roolimalleja ja esimerkkejä lasten omista aloitteista ja aktiivisesta toiminnasta ympäristön hyväksi. (Lappalainen 2011, 307–308; Heikkilä-Halttunen 2011, 204.)

3 LASTENKIRJALLISUUS YMPÄRISTÖKASVATUKSESSA

3.1 Lastenkirjallisuus ja vaikeat aiheet

Lastenkirjallisuuden määrittelyminen ei ole yksinkertainen tehtävä. Lastenkirjallisuuden tutkija Marleena Mustola (2014, 10) ehdottaa suhteellisen laajaa määritelmää, jonka mukaan lastenkirjallisuuden voitaisiin katsoa koostuvan kirjoista, jotka on kirjoitettu lapsille. Mustola (2014, 13) huomioi myös, ettei kyse ole lasten omistamasta ja hallinnoimasta alueesta, vaan aikuisilla on lastenkirjallisuudessaakin keskeinen rooli muun muassa kirjoittajina ja kustantajina. Yksi vaihtoehto lastenkirjallisuuden määrittelyyn voi löytyä kiinnittämällä huomiota siihen, mitä lapset itse käsittävät lastenkirjallisuudeksi (Mustola 2014, 12).

Lastenkirjallisuudesta puhutaan usein sateenvarjogenrenä eli -lajina, jonka alle voidaan sijoittaa yleisesti kirjallisuuden luokittelussa käytettyjä kategorioita, esimerkiksi lyriikka, draama, sarjakuvat, jännityskirjallisuus, kauhu, kuvakirjat ja tietokirjallisuus (Mustola 2014, 16). Lasten *kuvakirjat* määritellään alle 10-vuotiaille suunnatuiksi kirjoiksi, joissa kuvan ja tekstin osuus on keskenään samansuuruinen tai kuvan osuus on tekstiä suurempi. Kuvakirjallisuus voidaan edelleen jakaa katselukirjoihin, kuvatarinoihin, varsinaisiin kuvakirjoihin ja tietokuvakirjoihin. (Heikkilä-Haluttunen 2010, 10–11). Edellä mainittujen genrejen ja kirjatyyppeiden lisäksi lasten- ja nuortenkirjallisuuden tutkija Päivi Heikkilä-Haluttunen (2010, 12) nostaa esiin myös uudemman *täsmäkirjan* käsitteen, jolla hän tarkoittaa teemaltaan tarkkarajaisia lasten kuvakirjoja, joissa kerrotaan realistisesti arkipäivän asioista tai lasten kohtaamista ajatuksia herättävistä tai ikävistäkin tapahtumista. Ilmastonmuutosta käsittelevien lastenkirjojen voi ajatella täyttävän juuri täsmäkirjan määritelmän.

Tarinat ovat aina olleet voimakas keino opettaa lapsille luonnon ja ihmiskunnan historiaa. On esitetty, että ympäristökasvatuksessa keskittyminen tragediaihin voi pelottaa lapsia ja aiheuttaa voimattomuuden tunteita. (Kriesberg

1999, xxi, xvi.) Suomalaisessa pedagogiikassa ja kasvatuksessa kirjoja on kuitenkin perinteisesti käytetty keinona hankalien ja epämukavien aiheiden käsittelyssä (Heikkilä-Halttunen 2010, 16, 19). Kirjojen nähdään mahdollistavan epämukavienkin aiheiden käsittelyn etäännytetysti ja turvallisesti (Mustola 2014, 171). Kuvakirjat voivat tukea lasten emotionaalista kehitystä sekä aikuisten vastuullista tehtävää lapsen kasvattajana (Heikkilä-Halttunen 2010, 279). Esimerkkeinä tällaisista kuvakirjoista mainittakoon erosta ja kaipauksesta kertova Katinka Tuiskun (2008) *Kuun ja auringon lapset*, kuolemaa kuvaava Hans Christian Andersenin (2005/1845) *Pieni tulitikkutyttö* ja perheiden moninaisuutta pohtiva Pirkko Haraisen (2008) *Emma ja erilainen perhe*.

Mustolan (2014, 186) tutkimuksessa lastentarhanopettajaopiskelijat suhtautuivat pääsääntöisesti myönteisesti epämukavien asioiden käsittelyyn lastenkirjojen avulla ja pitivät lastenkirjoja hyvinä keskustelun herättäjinä ja tunteiden käsittelyn välineinä. Vaikeita ja epämukavia aiheita lähestytään lastenkirjallisuudessa usein kasvatuksellisesta tai terapeuttisesta näkökulmasta (Heikkilä-Halttunen 2010). Mustolan (2014, 183–185) tutkimuksessa varhaiskasvatuksen opiskelijat nostivat esiin piirteitä, joiden avulla vaikeita teemoja voisi lastenlyriikassa käsitellä. Näitä olivat huumori, vertauskuvallisuus sekä tyylien moninaisuus ja epämukavan aiheen muotoilun eri vaihtoehdot, esimerkiksi kuoleman kuvaaminen luonnollisena tapahtumana. Myös Heikkilä-Halttunen (2010, 283) nostaa vertauskuvat tyyppilliseksi tavaksi verhota vaikeita asioita lastenkirjoissa. Samaa tehtävää palvelevat myös erilaiset kiertoilmaukset, esimerkiksi kuoleman kuvaaminen unena, josta ei voi herätä (Heikkilä-Halttunen 2010, 284). Vaikeita aiheita käsittelevissä kuvakirjoissa kuvalla voi olla pehmentävä tai tekstiä tukeva merkitys. Kuva voi mahdollistaa esimerkiksi surun tai ahdistuksen ilmentämisen tekstiä konkreettisemmin ja lasta koskettavalla tavalla. (Heikkilä-Halttunen 2010, 16.)

Nykyajan tietotulvassa lapsetkaan eivät voi välttyä kuulemasta ja näkemästä surullisia ja epämukavia asioita, joiden ymmärtämiseen heidän käsityskykynsä ei vielä yksin riitä. Lastenkirjallisuus voi toimia välineenä vaikeiden aiheiden herättämien tunteiden ja ajatusten käsittelyssä. Etäännyttävien keinojen

käyttämisen ohella lastenkirjallisuudessa esiintyy toisaalta myös hyvin realistista kuvausta vaikeista asioista tai ongelmista. Tällainen realistinen, erilaisia ongelmia käsittelevä kuvakirjallisuus noudattaa perinteistä lasten tarinoiden juonikulkua, jossa aluksi esitellään ongelma tai kriisi, josta lapsen tulisi selviytyä. Tarinan edetessä päähenkilö yleensä viisastuu ja oppii luottamaan itseensä ja läheisiinsä ja lopussa vastoinkäymiset voitetaan. (Heikkilä-Halttunen 2010, 279.)

Tämän päivän lastenkirjallisuudessa näkyy uudenlainen luottamus lapsen käsitys- ja päättelykykyyn ja kirjoissa uskotaan lapsen kykyihin käsitellä vaikeita ja traumaattisiakin asioita. Lastenkirjallisuudessa ajatellaan, että lapsi tarvitsee tietoa ymmärtääkseen asioita ja tilanteita. Kirja tarjoaa lapselle tarinoita siitä, miten maailma voi toimia sekä luo perustan omien käsitysten muodostamiselle kirjoissa esiin nostetuista teemoista. (Heikkilä-Halttunen 2010, 276–279.)

3.2 Ympäristöaiheet ja luonnonsuojelu lastenkirjallisuudessa

Tutkijoiden mukaan lastenkirjallisuudessa on jo 1800-luvulta alkaen näkynyt huoli luonnosta ja pyrkimys sopusointuiseen elämään luonnon kanssa (Laakso ym. 2011). Ympäristöaiheet ja luonnonsuojelu vakiintuivat käsiteltäviksi aiheiksi suomalaisessa lastenkirjallisuudessa 1970-luvulla (Heikkilä-Halttunen 2011, 197). 1900-luvun lopulta lähtien lastenkirjallisuudessa on annettu lapsille rooli ympäristötietoisina toimijoina, joiden odotetaan toimivan aktiivisesti ympäristön pelastamiseksi (Lappalainen 2011, 317). Aktiivisen roolin lapselle ympäristön suojelemisessa tarjoaa esimerkiksi Juha-Pekka Koskisen (2018) teos *Matilda pelastaa maailman*. Kirjassa ympäristötietoinen ja toimelias Matilda-tyttö ohjaa vanhempiaan ja päiväkodin henkilökuntaa kierrättämään ja onnistuu lopulta muuttamaan perheensä kulutustottumuksia.

2000-luvulla ei ole juurikaan enää aiheita, joita ei voitaisi lastenkirjallisuudessa käsitellä (Heikkilä-Halttunen 2010, 18). 2000-luvun uusimmissa lastenkirjoissa luonnonsuojelu liittyy erityisesti kulutuskritiikkiin ja kulutuksen eettisyyteen (Heikkilä-Halttunen 2011, 205). Tätä teemaa käsitellään esimerkiksi Niina Hakalahden (2020) teoksessa *Mitä kuuluu Tuukka-Omar*. Tyypillistä nykyajalle on

myös luonnonsuojeluaiheisten lastenkirjojen globaali ote: lähiluonnon sijaan käsitellään ilmastonmuutosta ja uhanalaisia eläinlajeja koko maailman tasolla. Modernissa luonnonsuojeluaiheisessa lastenkirjallisuudessa korostetaan jokaisen omien henkilökohtaisten valintojen merkitystä. (Heikkilä-Halttunen 2011, 206.)

3.3 Lastenkirjallisuus ympäristökasvatuksen työvälteenä

Lastenkirjallisuuden käyttöä ympäristökasvatuksessa tutkineen Geraldine Massey (2009, 313) mukaan lastenkirjallisuudella on merkittävä rooli ympäristökasvatuksessa. Kasvatusalan tutkijoiden Rebecca ja Leigh Monhardtin (2000, 176) mukaan lastenkirjallisuutta käytetään koulun ympäristökasvatuksessa yleensä tarjoamaan faktatietoa tietystä aiheesta. Lastenkirjojen välityksellä tiedon kytkeminen omaan henkilökohtaiseen maailmaan on helpompaa. Lastenkirjallisuuden uskotaan myös lisäävän lasten kiinnostusta ympäristöaiheita kohtaan. (Monhardt & Monhardt 2000, 176.) Lastenkirjallisuudessa keskeistä on lapsilukijan samaistuminen kirjan päähenkilöihin tai -hahmoihin (Nikolajeva 2013, 254). Päähenkilöön samaistumisen kautta vedotaan lapsilukijaan ja välitetään malleja ympäristön puolesta toimimisesta (Massey 2009, 258).

Ympäristökasvatuksen toteuttaminen lastenkirjojen avulla sisältää kuitenkin myös haasteita. Vuoden 2003 myydyimpiä amerikkalaisia lastenkirjoja analysoineessa tutkimuksessa selvisi, että suurin osa aineistoon kuuluneista kirjoista ei palvellut ympäristökasvatuksen tavoitteita. Tutkimuksessa havaittiin, että kirjoissa kuvattiin ekologisia käsitteitä ja prosesseja sekä ihmisen ja luonnon suhdetta usein virheellisesti. Suurimmassa osassa näitä kirjoja ihmisen ja luonnon suhde kuvattiin siten, että ihminen hallitsee luontoa. (Boudreaux 2006, 116.) Lastenkirjallisuutta hyödyntävässä ympäristökasvatuksessa tulisikin kiinnittää huomiota kirjojen sisältöön suhteessa ympäristökasvatuksen tavoitteisiin, eli ympäristötietoisena kansalaisena toimimiseen (Boudreaux 2006, 128; Raittila 2017).

Ympäristöaiheisissa lastenkirjoissa esitetään erilaisia kuvauksia ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta. Massey (2009) on luokitellut lastenkirjallisuudessa

esitettyjä luontosuhteita kolmeen eri tyyppiin, joista ensimmäisessä ihminen esitetään luonnon hallitsijana, toisessa luonto ymmärretään välineellisenä eli ihminen tarvitsee luontoa selviytyäkseen, ja kolmannessa luontosuhteen tyyppissä luontoa kunnioitetaan eikä ihmistä esitetä luontoa tärkeämpänä (Massey 2009, 127). Massey (2009, 141, 257) tutkimissa kirjoissa hahmot toimivat *ekologisina subjekteina*, jotka käyttäytyivät ympäristössä kestäväällä tavalla. Ekologinen subjekti pohtii ihmiskunnan ja ympäristön selviytymiseen liittyviä vaaroja ja valitsee tiettyjä toimintatapoja tämän pohdinnan perusteella (Massey 2009, 27–28). Ekologisen subjektin käsite tulee lähelle ajatusta ympäristötietoisesta toimijasta, joka on motivoitunut toimimaan ympäristön kannalta myönteisesti ja jolla on tällaisessa toiminnassa tarvittavia tietoja ja taitoja (Ympäristöministeriön raportteja 2015, 8).

Yhdysvalloissa 6. luokan oppilaille tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että käyttämällä opetuksessa lastenkirjallisuutta oppilaiden asenteet eläinten oikeuksia kohtaan muuttuivat myönteisemmiksi. Tulokset eivät kuitenkaan olleet kovin pysyviä eivätkä siirtyneet muihin, henkilökohtaisesti merkityksellisiin tilanteisiin. (Monhardt & Monhardt 2000.) Tulos haastaa kasvattajia miettimään opetusmenetelmiään ja pohtimaan tapojaan käsitellä lastenkirjallisuudessa esiintyviä ympäristöteemoja lasten kanssa. Lastenkirjallisuuden avulla voidaan kehittää ekologista lukutaitoa, osana monilukutaitoa. Tällöin opetellaan ymmärtämään, tulkitsemaan ja arvioimaan tekstejä ja kuvia juuri kestävän elämäntavan näkökulmasta (Opetushallitus 2014, 18). Tarjoamalla lukijoille ja kuuntelijoille samaisutumisen kohteita lastenkirjallisuus voi parhaimmillaan saada aikaan myös henkilökohtaista sitoutumista kestäväan elämäntapaan (Massey 2009, 258). Jälleen merkityksellistä on kasvatuksessa käytettävien kirjojen huolellinen valinta. Siihen ohjaa myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2018, 42) kehottamalla käyttämään rikkaita, monipuolisia ja vaihtelevia tekstejä.

Ympäristökasvatuksessa käytettävä lastenkirjallisuus voi siis kertoa monenlaisista ilmiöistä kuten eläinten oikeuksista, luontosuhteesta ja globaaleista ilmiöistä kuten ilmastonmuutoksesta. Ilmiöt kietoutuvat toisiinsa ja ovat monimutkaisia, ja siksi ilmastonmuutokseen liittyviä käsitteitä ja niiden välisiä syy-

seuraussuhteita tulisi käsitellä oppijoiden kehitystaso huomioiden (Ratinen ym. 2019, 6). Lapsille suunnatut kirjat toimivat tässä tehtävässä hyvin, koska tieto on muokattu lapsille soveltuvaan elämykselliseen muotoon ja sitä tarjotaan heille sopivissa määrin (Monhardt & Monhardt 2000, 176; Burke & Cutter-Mackenzie 2010, 312). Ympäristöaiheisten kirjojen lukemisen lisäksi kirjojen teemoista tulisi keskustella lasten kanssa ja pohtia yhdessä arjen pieniä tekoja, joilla voidaan toimia ympäristön puolesta ja torjua ilmastonmuutosta. Näin voitaisiin luoda ympäristökasvatuksessa merkityksellisenä pidettyä toiveikkuutta (Ojala 2012, 232). Tärkeää on siis liittää kirjojen aiheita lasten arkeen ja henkilökohtaiseen elämäntapaan. Näin voidaan tavoitella Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2018, 46–47) esitettyjä päämääriä lasten tukemisesta kohti kestävä elämäntapaa ja vastuullista toimimista ympäristössä.

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Lastenkirjallisuuden avulla lukijoille ja kuuntelijoille välitetään arvoja, asenteita ja selviytymiskeinoja. Lapsille luettavien kirjojen valintaan on siis kiinnitettävä huomiota ja tehtävä se tietoisesti ja harkiten. Tässä tutkimuksessa tarkastelen uutta, vuosina 2017–2019 julkaistua suomalaista lasten kuvakirjallisuutta ja pohdin sen tapoja käsitellä ilmastonmuutosta. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten ilmastonmuutosta kuvataan lasten kuvakirjallisuudessa?
2. Millaisia ratkaisumalleja suhteessa ilmastonmuutokseen lasten kuvakirjoissa esitetään?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa

Tutkimuksessa selvitän sitä, millä tavoin ilmastonmuutosta käsitellään suomalaisessa, uudessa lasten kuvakirjallisuudessa. Kyseessä on laadullinen, aineistolähtöinen tutkimus, jossa pyrin ymmärtämään sitä, miten ilmastonmuutosta kuvataan lasten kuvakirjoissa sekä tekemään näkyväksi kirjoissa esitettyjä ratkaisumalleja ilmastonmuutokseen liittyen.

5.2 Tutkimusaineiston kuvaus

Tutkimusaineisto muodostuu neljästä suomenkielisestä lasten kaunokirjallisesta kuvakirjasta, joissa jollain tavalla käsitellään ilmastonmuutosta. Osassa kirjoista ilmastonmuutoksesta ja sen vaikutuksista kerrotaan tarinan lisäksi myös lasten tietokirjoille tyypillisissä, tarinan ulkopuolelle sijoitetuissa tietolaatikoissa. Lopulliseen aineistoon valitut kirjat ovat ilmestyneet vuonna 2017 tai sen jälkeen. Aineiston valinnassa sain apua Jyväskylän kaupungin pääkirjaston lastenosaston henkilökunnalta. Tutkittavien lastenkirjojen genreksi valikoitui kuvakirjat, koska tutkimuksessa mielenkiinto kohdistui varhaiskasvatusikäisiin lapsiin ja heidän kanssaan lukemiseen. Määrittelen kuvakirjat tässä työssä Heikkilä-Halttusen (2010, 10) mallin mukaisesti alle 10-vuotiaille suunnatuiksi lastenkirjoiksi, joissa kuvan ja tekstin osuus on vähintään samansuuruinen tai kuvan osuus on tekstiä suurempi.

Kirjojen valinnassa kiinnitin huomiota niiden ilmaistuun tai oletettuun kohderyhmään siten, että jätin selkeästi isommille koululaisille suunnatut kirjat tarkastelun ulkopuolelle. Yksi aineiston kirjoista, *Näkymätön myrsky*, on kuitenkin suunnattu alakoululaisille. Sisällytin kyseisen kirjan tutkimusaineistoon, koska se täyttää edellä esitetyn lasten kuvakirjan määritelmän, on sisällöltään täsmällisesti tutkimuskysymyksiin sopiva ja lisäksi hyvin tuore (julkaistu vuonna 2019). Kirja soveltuu mielestäni ainakin esikouluikäisten kanssa luettavaksi ja sitä voi

halutessaan lukea myös osissa. Tukea kyseisen kirjan valinnalle sain myös kirjaston lastenosaston henkilökunnalta.

Aiheen ajankohtaisuuden vuoksi halusin keskittyä uusimpiin kirjoihin. Käännöskirjallisuuden jätin tästä tutkimuksesta pois, koska halusin perehtyä nimenomaan suomalaisessa lastenkirjallisuudessa käytettyihin ilmastonmuutoksen kuvaamisen tapoihin. Muissa ympäristöissä ja kulttuureissa ilmastonmuutosta ja siihen liittyviä ratkaisumalleja saatetaan esittää eri tavoin.

Tutkimusaineisto muodostuu seuraavista kirjoista: Anssi Keräsen (2018) *Lossi-Lassi etelänavalla* kuvaa Lossi-Lassin ja ystävien seikkailuja heidän yrittäessään siirtää harvinaista siemenkokoelmaa turvaan Grönlannista ilmastonmuutoksen vuoksi sulavalta jäätiköltä. Martti Lintusen (2018) *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* -kirjassa pingviini ja jääkarhu pohtivat ilmastonmuutoksen syitä ja vaikutuksia. Mikko Pelttarin kirjoittama ja Jenna Kunnaksen kuvittama (2019) *Näkymätön myrsky* kertoo siitä, kuinka lapset alkavat selvittää lähiympäristönsä kummallisia tapahtumia ja saavat lopulta aikuistenkin silmät avautumaan ilmaston suojelemiseksi tarvittavien muutosten suhteen. Tuula Peren (2017) *Jääkarhujen matka*, jonka on kuvittanut Roksolana Panchyshyn, puolestaan kuvaa jääkarhuperheen koettelemuksia, kun se joutuu etsimään uutta asuinpaikkaa kotijäätikkönsä sulaessa. Yksityiskohtaisemmat teostiedot löytyvät lähdeluettelosta kohdasta Aineistolähteet ja kirjojen tiivistelmät liitteestä 1.

Aineistoon kuuluvia kirjoja on kirjaston lainaustilastojen perusteella lainattu Jyväskylän kirjastoissa seuraavasti: *Jääkarhujen matkaa* 81 kertaa, *Näkymättömän myrskyn* 88 kertaa, *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* 83 kertaa ja *Lossi-Lassi etelänavalla* 207 kertaa. Näistä kirjoista siis *Lossi-Lassi etelänavalla* vaikuttaa lainaustilastojen perusteella selvästi muita suosituimmalta, mikä saattaa selittyä sillä, että se on osa kirjasarjaa. *Näkymättömän myrskyn* lainausmäärissä puolestaan on huomattava, että se on kirjoista uusin, joten se on ollut lainattavissa vähemmän aikaa kuin muut kirjat. Lainausmäärissä kaikki aineiston kirjat jäävät kuitenkin kauas suosituimmista kirjoista, joiden lainausmäärät ovat aineistoni kirjoihin verrattuna Jyväskylän kirjastoissa yli kymmenkertaiset. (Kotanen 2020.)

5.3 Aineiston analyysi

Aineiston analysointimenetelmänä käytin teemoittelua. Siinä aineistosta nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja eli keskeisiä aiheita (Eskola & Suoranta 1998, Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009). Teemoittelun avulla tekstiaineistosta saadaan esille tulokset koottuina ryhminä, joilla voidaan vastata tutkimuskysymyksiin (Eskola & Suoranta 1998). Analyysiyksikköinä käytin ilmastonmuutokseen ja ympäristönsuojeluun liittyviä asiakokonaisuuksia, hahmojen dialogeista muodostuvia episodeja ja kuvia.

Ensimmäiseksi tutustuin aineistoon tarkastelemalla millaisia ilmastonmuutokseen liittyviä kuvauksia ja kuvituksia siitä löytyi. Tarkastelussa huomioin sekä tekstiä että kuvaa, koska aineisto muodostui lasten kuvakirjoista. Tekstin osalta kiinnitin huomiota erityisesti kirjojen hahmojen välisiin dialogeihin keskusteluepisodeina sekä hahmojen toiminnan analysointiin. Kuvien osalta tarkastelin erityisesti tekstin ja kuvan välistä suhdetta.

Aloitin analyysin koodaamalla aineistoa eli merkitsin siihen tutkimuskysymysten kannalta olennaiset asiat (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009). Tällä pyrin selkiyttämään aineiston sisältöä ja kokoamaan lähempää tarkastelua varten kaikki ne kohdat, joissa käsiteltiin ilmastonmuutosta (Eskola & Suoranta 1998). Koodauksessa käytin apuna tarralappuja ja erilaisia symboleja. Koodauksen jälkeen pyrin muodostamaan yksittäisistä havainnoista ja merkinnöistä suurempia koonteja eli teemoja (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009), jotta ilmiön tarkasteleminen olisi mahdollista yksittäistapauksia yleisemmällä tasolla (Alasuutari 2012). Muodostin siis teemat aineistolähtöisesti (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009) etsimällä aineistosta ilmastonmuutoksen kuvaamisen ja käsittelyn tapoja sekä ilmastonmuutokseen liittyvien ratkaisumallien yhdistäviä tai erottavia seikkoja.

Aineistoon tekemistäni koodauksista löysin 11 erilaista ilmastonmuutoksen tai sen ratkaisumallin kuvaukseen liittyvää alustavaa teemaa. Nämä alustavat teemat yhdistin neljäksi laajemmaksi temaksi, joiden alle alateemat ryhmittivät (liite 2).

5.4 Eettiset ratkaisut

Tutkimuksessa käytin aineistona ilmastonmuutosta käsitteleviä lasten kuvakirjoja. Näin ollen aineistonkeruussa en joutunut pohtimaan erityisiä eettisiä ratkaisuja. Tutkimuseettisiin periaatteisiin kuuluu kuitenkin tutkimusprosessin yksityiskohtainen kuvaus (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002). Tutkimusaineisto on ilmoitettu lähdeluettelossa. Aineiston valinta, siinä tehdyt rajaukset ja niiden perustelut on kuvattu alaluvussa 5.2 Tutkimusaineiston kuvaus. Toteutin aineiston analyysin tarkasti ja huolellisesti. Olen kuvannut analyysin vaiheet yksityiskohtaisesti alaluvussa 5.3 Aineiston analyysi. Lisäksi työn liitteissä olen esitellyt analyysin etenemisen taulukkona. Raportoin tulokset siten, että lukija saa esimerkkejä aineistosta muodostetuista teemoista, jolloin lukijalle tarjoutuu mahdollisuus seurata tutkijan päättelyä ja sitä, kuinka teemoihin on päädytty. Aineistoesimerkeillä vahvistan siis tulosten luotettavuutta. (Anttila 1996.)

Kuvien analysoinnin vahvistamiseksi ja luotettavuuden lisäämiseksi tutkimustulosten esittelyyn on sisällytetty kaksi esimerkkikuvaa aineistoon kuuluvista kirjoista. Tekijänoikeuslain (404/1961, 14§) mukaan julkistettua teosta, kuten lasten kuvakirjaa, saa käyttää tieteellisessä tutkimuksessa. Julkistetusta teoksesta saa Visuaalisen alan taiteilijoiden tekijänoikeusyhdistys Kuvasto ry:n (2019) mukaan ottaa tieteellistä esitystä varten tekstiin liittyviä kuvia siten, että kuva havainnollistaa tekstiä tekstin säilyessä pääosassa ja lähde ilmoitetaan selkeästi (Tekijänoikeuslaki 404/1961, 25§).

Laadulliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009) tässä tutkimuksessa ei tuoteta yleistettävää tietoa. Myös aineiston pieni määrä (neljä kirjaa) estää tekemästä yleistyksiä. Sen sijaan pienen aineiston myötä pyritään syvempään ymmärrykseen ja tietoon. Valitun aineiston voidaan katsoa edustavan hyvin uusinta suomalaista ilmastonmuutosta käsittelevää lasten kuvakirjallisuutta. Aineiston valinnassa käytin hyväksi kirjaston lastenosaston henkilökunnan asiantuntemusta, minkä voidaan katsoa lisäävän aineiston käyttökelpoisuutta ja edustavuutta. Koska tutkimusaineistoon kuuluvat

kirjat löytyvät kaupunginkirjaston tarjonnasta, ne ovat todennäköisesti useimpien kasvattajien käytettävissä tueksi ilmastonmuutoksen käsittelyyn ja sitä koskevaan keskusteluun varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa.

Laadullisessa tutkimuksessa tehdyt tulkinnat ovat aina subjektiivisia ja niihin vaikuttavat väistämättä esimerkiksi tutkijan arvot, aikaisemmat kokemukset, lukeneisuus ja ennakkokäsitykset (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, Eskola & Suoranta 1998). Mahdollisimman objektiiviseen lähestymiseen tähdäten luin aineistoa useita kertoja läpi ja eri asioita huomioiden, välillä pieniin vivahteisiin ja yksityiskohtiin keskittyen, välillä kokonaisuuden hahmottamiseen pyrkien. Vahvistusta tutkijan äänen rinnalle pyrin tuomaan vertaamalla tutkimustuloksia aikaisempiin tutkimuksiin Pohdinta-luvussa.

6 TULOKSET

Kaikissa aineistoon kuuluvissa lasten kuvakirjoissa tarina kietoutui jollain tavalla ilmastonmuutoksen ympärille. Yhtä teosta lukuun ottamatta kirjoissa käsiteltiin ilmastonmuutosta myös tarinan ulkopuolisissa, erillisissä tietoiskuissa. Kirjat erosivat toisistaan sen mukaan, kuinka paljon ilmastonmuutosta käsiteltiin ja kuinka keskeisenä aiheena se kirjassa esiintyi. Esimerkiksi *Lossi-Lassi etelänavalla* -kirjassa oli enemmän keskittymistä seikkailun ja sattumusten kuvauksiin ilmastonmuutoksen jäädessä enemmän taustalla vaikuttavaksi aiheeksi, johon välillä viitattiin. Muissa kirjoissa ilmastonmuutos näyttäytyi keskeisenä ilmiönä, jonka ympärille juoni rakentui.

Analyysin myötä löytyneistä teemoista osa esiintyi kaikissa kirjoissa, osa puolestaan vain muutamassa kirjassa. Lisäksi aineiston muodostavat neljä kirjaa erosivat toisistaan sen suhteen, kuinka laajasti niissä käsiteltiin eri teemoja. Osittain teemojen kirjo näytti kytkeytyvän kirjojen pituuteen siten, että pidemmissä kirjoissa myös teemojen kirjo oli laajempi. Esimerkiksi *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* -kirjassa esiintyi vain kaksi pääteemaa, kun taas *Näkymättömästä myrskystä* löytyivät kaikki neljä pääteemaa.

Kaikissa kirjoissa kuvituksen rooli näyttäytyi tekstiä vahvistavana. Kuvituksen avulla ei esitetty mitään sellaista, mikä ei olisi käynyt ilmi myös tekstissä. Kuvitus vaikutti heijastavan aiheen vakavuutta siten, että se oli pääsääntöisesti hyvin asiapitoista eikä siinä ollut havaittavissa juurikaan esimerkiksi liioittelua tai hassuttelua aiheen keventämiseksi. Kuvituksessa näkyi tunteisiin vetoamista, esimerkiksi tekstissä kuvattua huolta ilmastonmuutoksesta saatettiin vahvistaa kuvissa surullisten ja huolestuneiden ilmeiden ja olemusten avulla. Kuvituksessa käytettiin myös paljon tummia sävyjä, minkä voidaan tulkita liittyvän haluun korostaa aiheen vakavuutta ja sen herättämää huolta.

Löysin aineistosta yhteensä neljä pääteemaa. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyvät, ilmastonmuutoksen käsittelyä kuvaavat pääteemat olivat *ilmastonmuutos uhkana* ja *ilmastonmuutos monimutkaisena ilmiönä*. Toiseen tutkimuskysymykseen liittyvät, ilmastonmuutoksen ratkaisumalleja kuvaavat pääteemat

olivat puolestaan *aikuinen toimijana* ja *lapsi toimijana*. Seuraavaksi esittelen teemat tarkemmin tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä.

6.1 Ilmastonmuutoksen moninaiset kuvaukset

Ilmastonmuutoksen kuvauksen tavoista lasten kuvakirjoissa muodostui kaksi pääteemaa: *ilmastonmuutos uhkana* ja *ilmastonmuutos monimutkaisena ilmiönä*. Ilmastonmuutos uhkana -teema koostui seuraavista alateemoista: *ilmastonmuutoksen vaikutusten kuvaukset, huoli tai hämmennys ilmastonmuutokseen liittyen ja tunteisiin vetoaminen*. Ilmastonmuutos monimutkaisena ilmiönä -pääteema puolestaan jakautui *vastuu ympäristöstä, monitahoisuuden/ristiriitaisuuksien kuvaukset* ja *ihminen luonnon hallitsijana* -alateemoihin.

Ilmastonmuutoksen seurausten ja vaikutusten kuvauksia esiintyi aineistossa hyvin runsaasti. Kirjoissa kuvattiin jäätiköiden sulamista, kuivuuden lisääntymistä, meriveden lämpenemistä ja ilman lämpötilan nousua. Näitä vaikutuksia kuvattiin toteavaan tyyliin ja vetoamalla faktatietoihin, mutta muutosten vaikutuksia jokapäiväiseen elämään tarkennettiin myös päähenkilöiden ja -hahmojen dialogien kautta. Esimerkiksi *Jääkarhujen matka* -kirjassa kuvataan jääkarhun ravinnon hankinnan vaikeutumista kohdassa, jossa kirjan päähahmo Nanu jääkarhu keskustelee mumminsa kanssa:

- Jääkarhujen täytyy asua siellä, missä ruokaa riittää, mummi selitti. – Onhan meilläkin ruokaa, Nanu ihmetteli. – Mutta sitä on vaikeampi pyydystää, jos ei ole jäälauttoja, joiden päällä voi välillä levätä.

Kirjojen tarinoiden lisäksi ilmastonmuutoksen vaikutuksista kerrottiin myös useimmista kirjoista löytyvissä, tarinan ulkopuolelle sijoitetuissa tietolaatikoissa. Myös kuvituksen avulla tuotiin lukijan nähtäville tietoa ilmastonmuutoksen vaikutuksista, erityisesti *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* -kirjassa, jonka kuvitus koostuu valokuvista. Valokuvien käytön kuvituksessa voidaan nähdä liittyvän aiheen realistiseen käsittelytapaan, sen konkretisointiin ja tarinassa kuvattujen muutosten ja vaikutusten vahvistamiseen. Seuraavan valokuvan sulavista jäätiköistä voi nähdä myös vetoavan tunteisiin, sillä se informoi jäätikön huolestuttavasta tilasta todenmukaisesti, vedoten katsojaan dokumentaarisenä kuvana.

Kuva 1. Sulavat jäätiköt. Yksityiskohta Martti Lintusen (2018) kirjasta *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?*

Ilmastonmuutokseen liittyvän uhkan kuvauksiin sisältyi myös päähenkilöiden ja -hahmojen esiin tuomaa hämmennystä ja huolta ilmastonmuutokseen liittyen. Näitä ilmeni paljon henkilöiden ja hahmojen puheenvuoroissa suorina ihmettelyinä, pohdintoina ja huolen tai hädän ilmaisuina. Hämmennyksen ja huolen ilmaisua vahvistettiin usein kuvituksessa hahmojen ilmeiden sekä tumman värimaailman ja varjostusten avulla.

Tunteisiin, esimerkiksi suruun tai myötätuntoon vetoamista ilmeni sekä tekstissä että kuvituksessa. Esimerkiksi *Näkymättömässä myrskyssä* kuvataan toisen päähenkilön, pikkuveli Aatoksen, surua lähilammen kohtalosta: ”Aatos katsoi äitiään kostunein silmin. Usvalampi olisi pian mennyttä.” Tunteisiin vetoamista esiintyi myös *Lossi-Lassi Etelänavalla* -kirjassa kohdassa, jossa kerrotaan tohtori Palloksen yrityksestä siirtää harvinaisten siementen kokoelmaansa turvaan sulavilta jäätiköiltä:

- Näissä laatikoissa on hyvin harvinaisten kasvien siemeniä, kertoo tohtori Pallonen, - ja olisi surullista, jos ne katoaisivat kokonaan.

Kirjojen kuvituksissa vedottiin tunteisiin erityisesti *Jääkarhujen matka* -kirjassa, jossa kuvissa esiintyi usein pienenä, surullisen ja huolestuneen näköisenä kuvattu jääkarhunpoikanen. Esimerkiksi seuraavassa kuvassa hämmentyneen ja pelokkaan näköinen jääkarhunpoikanen on sijoitettu yksin ja pienenä kuvan nurkkaan korkealle jäävuoren huipulle. Kuvan tumman värimaailman voi nähdä osaltaan korostavan pelokasta tunnelmaa.

Kuva 2. Huolestunut pieni jääkarhu. Yksityiskohta Tuula Peren (2017) kirjasta *Jääkarhujen matka*. Kuvitus: Roksolana Panchyshyn.

Ilmastonmuutokseen liittyvien uhkien kuvausten lisäksi aineistossa esiintyi kohtia, joissa tehtiin näkyväksi aiheen monitahoisuus ja siihen kytkeytyvät ristiriitaisuudet. Näissä kohdissa tuotiin esiin se, että ilmastonmuutos on ilmiönä monimutkainen eivätkä sen ratkaisutkaan näin ollen ole yksinkertaisia. Ilmas-

tonmuutokseen liittyvää ristiriitaisuutta tuotettiin usein aikuisten lapsille suuntaamissa puheenvuoroissa. Esimerkiksi kirjassa *Näkymätön myrsky* lapset rientävät kertomaan äidilleen lähilammella havaitsemistaan ei-toivotuista muutoksista ja äiti toteaa lapsille: ”Ei voi vain ajatella tietävänsä itse, mikä on oikein” viitaten siihen, että ympäristön suojeleminen saattaa joskus olla ristiriidassa yhteiskunnan muiden intressien kanssa. Samassa kirjassa toisen aikuisen, vanhan ukon, neuvovassa puheenvuorossa lapsille ilmenee myös ilmastonmuutokseen liittyvää monitahoisuutta ja sitä, kuinka ilmastonmuutosten vaikutuksia voi olla vaikea todella ymmärtää: ”Sitä mitä ei näe, on vaikea ottaa vakavasti”.

Lisäksi aineistossa esiintyi kohtia, joissa vastuun kantamista ympäristöstä korostettiin. Näissä kohtauksissa henkilöt painottivat ihmisten tai eläinhahmojen velvollisuuksia ympäristöä kohtaan, vastuuta ilmastonmuutoksen torjumisesta ja konkreettisia tekoja ympäristön puolesta. Vastuun kantamista ympäristöstä ja ympäristötietoisuutta tekojen seurauksista tuleville sukupolville ilmentää esimerkiksi *Näkymättömän myrskyn* toisen päähenkilön, isosisko Jujun, puheenvuoro:

En ihan ymmärrä, miksi isot pelkäävät vain joutuvansa luopumaan jostain, kun pitäisi suojella luontoa. Vaarikin on yhä onnellinen puutarhassaan. Harva iso haluaisi oikeasti jättää pienille huonomman maailman, jos tietää että on vaihtoehtoja. Pienille ja tuleville pienille usvalampia, eikö niin Aatos?

Kirjoissa esiintyi myös kohtia, joissa kuvattiin ihmistä luonnon hallitsijana ja luontoa hyväkseen käyttävänä ja näin ollen ilmastonmuutoksesta välinpitämättömänä toimijana. *Näkymättömässä myrskyssä* lapset kohtaavat lähiympäristönsä muutosten syitä selvittäessään miehen, joka uhoaa:

Minä pistän metsän sileäksi ennen kuin se kuivuu pystyyn tai syttyy palamaan. Jos jokin haluaa, se pitää ottaa. Niin maailma toimii.

Edellä kuvatun kaltaiset kohtaukset sisälsivät usein eräänlaisten aikuisten ”pahisten” puheenvuoroja, joita päähenkilöinä toimivat lapset myöhemmin kyseenalaistivat ja vastustivat.

6.2 Lapset ja aikuiset ilmastonmuutoksen ratkaisijoina

Tutkiessani kirjoissa esitetyjä ratkaisumalleja suhteessa ilmastonmuutokseen paneuduin siihen, miten kirjoissa kuvataan pyrkimyksiä toimia ilmastonmuutoksen torjumiseksi ja millaista ympäristön puolesta toimimista niissä esitetään. Ilmastonmuutoksen ratkaisumallien kuvaukset jakaantuivat kahteen pääteemaan, jotka olivat *aikuinen toimijana* ja *lapsi toimijana*. Toimijalla tarkoitan tässä yhteydessä ympäristötietoista henkilöä, joka tekee itse valintoja ja toimii aktiivisesti ympäristön puolesta (Turja 2017). Aikuisten toimijuus -teema muodostui kolmesta alateemasta, jotka olivat *lasten toimijuuden kyseenalaistaminen*, *aikuinen turvan tarjoajana* sekä *aikuisten aloitteellisuus*. Lasten toimijuus puolestaan sisälsi *lasten vastarinnan* sekä *lasten aktiivisen toimijuuden* alateemat.

Lasten toimijuutta kyseenalaistettiin aikuisten puheenvuoroissa, joissa korostettiin ilmastonmuutokseen liittyvien asioiden olevan *Näkymättömän myrskyn* päähenkilöiden Aatoksen ja Jujun äidin sanoin ”isojen suuria juttuja”. Näiden kohtien voidaan nähdä heikentävän tai ottavan pois lasten toimijuutta. Myös aikuinen turvan tarjoajana -alateemaan liittyvissä kohdissa vastuuta ilmastonmuutoksen torjumisesta aseteltiin aikuisten harteille. Näissä kohdissa lapset kuvattiin heikkoina ja voimattomina olentoina, jotka voivat turvautua auttavaan ja pelastavaan aikuiseen. *Jääkarhujen matka* -kirjassa pieni jääkarhunpentu kuvattiin passiivisena ja heikkona olentona, joka turvautui aikuisiin, erityisesti äitiinsä, pitkällä ja pelottavalla matkalla sulavalta kotijäätiköltä kohti uutta asuinpaikkaa. Tässä kirjassa aikuiset jääkarhut tekivät päätökset, jotka kyllä selitettiin pienelle jääkarhulle, mutta poikasen omille näkemyksille tai aloitteille ei tässä tarinassa ollut juurikaan sijaa.

Aineistossa esiintyi myös kuvauksia aikuisten aloitteellisuudesta ilmastonmuutoksen vastaisissa toimissa. Aikuiset tarjosivat esimerkkejä jokaisen yksilön vaikutusmahdollisuuksista ja omien jokapäiväisten valintojen merkityksestä ympäristön kannalta. Esimerkiksi *Näkymättömässä myrskyssä* kuvattiin lasten kohtaamista ympäristön puolesta toimivien aikuisten, erityisesti Moona-tädin kanssa:

Moona ja hänen naapurinsa kertoivat, kuinka he aikoinaan olivat huolestuneet oudoista sattumuksista. He ottivat selvää ja muuttivat Takamäkeen yhdessä tekemään kokeita ja

utkimuksia. He puhdistivat ilmaa tomusta, tarkkailivat luontoa ja rakensivat soita suo-
jellakseen sumua.

Lasten toimijuus -pääteemaan kuuluvaa lasten vastarintaa ilmeni lasten aikuisille suunnatuissa puheenvuoroissa, joissa lapset ilmaisivat tyytymättömyyttään aikuisten toimintaan ja vaativat aikuisia tilille toimistaan. Näin tapahtuu esimerkiksi *Näkymättömässä myrskyssä*, kun Juju ja Aatos kohtaavat kaupungissa tomumestari Vernan. Tomu symboloi kirjassa fossiilisia polttoaineita.

Juju oli kiukuissaan, eikä hänellä ollut aikaa ajatella myrskyä. – Sinä tiesit, että tomu muuttaa sään ja aiheuttaa suuret metsäpalot joita isä joutuu sammuttamaan, ja silti annat kuivata Usvalammen, että sieltä saataisiin lisää tomua, Juju tiuskaisi Vernalle.

Kirjoissa esiintyneessä lasten vastarinnassa lapset ilmaisivat tyytymättömyyttään ja jopa kiukkuaan aikuisille, mutta eivät itse ryhtyneet konkreettisesti toimeen ympäristön puolesta. Lasten aktiivinen toimijuus sen sijaan ilmeni tekstikokonaisuuksissa, joissa lapset ryhtyivät toimeen ratkaistakseen ilmastonmuutoksen ja toimivat itse aktiivisesti ympäristön hyväksi. Lasten aktiivinen toimijuus sisälsi kuvauksia sekä yksittäisen lapsen teoista ympäristön puolesta, että lasten yhteistoiminnasta ympäristön hyväksi. *Näkymättömässä myrskyssä* sisarukset Aatos ja Juju turhautuvat aikuisten välinpitämättömyyteen ja ryhtyvät itse toimeen saaden mukaansa myös muita lapsia:

- Työnnetään kivi putken päälle, Aatos sanoi. – Aatos kuule, Juju huokaisi ja katsoi ikiaikaista lohkaretta. – Ei kun tämä on se meidän pieni ajatuksemme! Me ei pelasteta maailmaa kuten Moona, mutta yritetään edes jotakin. Juju nyökkäsi.

Aikuisten ja lasten toimijuutta tarkasteltaessa edellä esitetyn lainauksen lähde, *Näkymätön myrsky* on mielenkiintoinen esimerkki. Siinä kirjan alku- ja keskiosissa esiintyi lähinnä aikuisten toimijuutta, kun taas tarinan edetessä painopiste kääntyi lasten toimijuuteen. Näin syntyi vaikutelma, että lapset voimaantuivat tarinan edetessä nousemaan vastarintaan aikuisten välinpitämättömyyttä ja riittämätöntä ympäristön suojelemista kohtaan sekä toimimaan itse aktiivisesti ympäristön puolesta. Siten lapset kuvattiin lopullisina ongelman ratkaisijoina, jotka saivat aikuisetkin ymmärtämään ilmastonmuutoksen pysäyttämiseksi tarvittavien toimien välttämättömyyden. Vaikutelmaksi jäi, että alun perin toisin ajatelleet aikuisetkin lopulta arvostivat lasten pyrkimyksiä ympäristön suojelemiseksi.

7 POHDINTA

7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tarkastelin tässä tutkimuksessa neljää ilmastonmuutosta käsittelevää lasten kuvakirjaa. Tulosten perusteella voidaan todeta, että ilmastonmuutosta kuvattiin kirjoissa toisaalta uhkana ja toisaalta monimutkaisena ilmiönä, johon ei voitu osoittaa vain yhtä, yksinkertaista ratkaisumallia. Ilmastonmuutoksen seurausten ja vaikutusten kuvauksia löytyi aineistosta runsaasti. Lukijalle tarjottiin tietoa ilmastonmuutoksesta, siihen vaikuttavista tekijöistä ja sen seurauksista sekä kertomuksen muodossa että sen ulkopuolelle sijoitettujen tietolaatikoiden avulla. Kirjoissa tarjottiin myös esimerkkejä toimintamahdollisuuksista ilmastonmuutosta vastaan ja ympäristön puolesta. Lisäksi tarinoissa vedottiin sekä tekstin että kuvan tasolla tunteisiin ja kuvattiin ilmiöön liittyvää huolta ja hämmennystä. Ilmiön monimutkaisuutta ilmennettiin kuvaamalla ihmistä luonnon hallitsijana, ihmisen vastuuta ympäristöstä sekä ilmiön ristiriitaisuuksia.

Ilmastonmuutoksen ratkaisumallien kuvaukset asettuivat toisaalta aikuisten toimijuutta, toisaalta lasten toimijuutta kuvaavien teemojen alle. Aikuisten toimijuuden kuvaukset sisälsivät lasten toimijuuden kyseenalaistamista, turvan tarjoamista lapsille sekä aikuisten aloitteellisuuden kuvauksia. Lasten toimijuus puolestaan ilmeni lasten vastarinnan ja aktiivisen toimijuuden kuvauksina.

Kaikkien kirjojen juonikulku noudatti perinteistä sadun kaarta päätyen onnelliseen loppuun (Heikkilä-Halttunen 2010, 279). Tällaisen perinteisen tarinan kulun kriisistä selviytymisen ja päähenkilön viisastumisen kuvauksineen (Heikkilä-Halttunen 2010, 279) voi nähdä vahvistavan lasten luottamusta ongelmista selviytymiseen sekä tuovan toiveikkuutta ja uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Kuvituksen rooli aineistossa näyttäytyi tekstiä vahvistavana ja tunteisiin ve-toavana. Pelkästään kuvan varaan ei näissä kirjoissa jätetty mitään tarinan kanalta keskeisiä yksityiskohtia (Heikkilä-Halttunen 2010, 16).

Aineiston muodostavissa kirjoissa tarjottiin erilaisia roolimalleja ja esimerkkejä lasten omasta aktiivisesta toiminnasta ympäristön hyväksi (Lappalainen

2011, 307–308; Heikkilä-Halttunen 2011, 204). Vaikka kirjoissa esiintyi myös lasten toimijuuden kyseenalaistamista, turvautumista aikuisiin ja aikuisten toimijuutta, näyttäytyi lasten toimijuus erityisesti yhdessä kirjassa vahvistuvan tarinan edetessä ja lapset toimivatkin ongelman lopullisina ratkaisijoina. Tässä kirjassa, *Näkymätön myrsky*, lapsille annettiin rooli ympäristötietoisina, omaa ympäristöään aktiivisesti puolustavina toimijoina (Lappalainen 2011, 307). Nämä päähenkilöt voidaan mielestäni nähdä ekologisina subjekteina, jotka pohtivat ympäristöön liittyviä asioita ja toimivat tämän pohdinnan perusteella vastuullisesti ja kestäväällä tavalla (Massey 2009, 27–28).

Mielenkiintoista oli, että aineistosta löytyi myös ympäristöä koskevaa virheellistä tietoa: *Lossi-Lassi etelänavalla* -kirjassa päähenkilöt kohtaavat Etelänavalla laiskiaisen, vaikka laiskiaisia ei todellisuudessa elä Etelämantereella. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että lastenkirjallisuudessa saatetaan kuvata ekologisia käsitteitä ja prosesseja virheellisesti (Boudreaux 2006, 116). Kasvattajien on siis syytä perehtyä ympäristökasvatuksessa käytettyihin lastenkirjoihin huolellisesti etukäteen ja tarvittaessa faktat tarkistaen.

Tutkimissani kirjoissa käytettiin sekä etäännyttäviä keinoja että realistista kuvausta ilmastonmuutoksesta (Mustola 2014, 183–185; Heikkilä-Halttunen 2010, 283–284). Etäännyttävinä keinoina toimivat vertauskuvat, kuten *Näkymätömässä myrskyssä* tomu fossiilisten polttoaineiden vertauskuvana, sekä eläinhahmot päähenkilöinä ihmisten sijaan. Etäännyttämistä saatettiin käyttää myös rinnakkain realistisen kuvauksen kanssa. Esimerkiksi *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* -kirjassa ilmastonmuutosta ja sen vaikutuksia kuvattiin hyvin realistisesti ja kuvituksenakin käytettiin oikeita valokuvia, mutta kokijoina ja keskusteleveina hahmoina kirjassa olivat pingviini ja jääkarhu ihmisten asemesta. Lisäksi käyttämällä päähahmoina kaukana Suomesta eläviä pingviiniä ja jääkarhua tarina voitiin sijoittaa kauemmas suomalaisen lapsilukijan kokemuspiiristä.

Ympäristökasvatuksen tuloksellisuudesta tiedetään, että tekemällä ympäristöä koskevasta tiedosta henkilökohtaisesti merkityksellistä, voidaan ympäristökasvatuksen vaikuttavuutta lisätä (Monroe 2019, 799). Näyttääkin siltä, että lastenkirjallisuuden käyttö ympäristökasvatuksessa edellyttää tasapainoilua sen

suhteen, miten tietoa tuodaan lähelle lasten arkielämää, jotta se koetaan merkitykselliseksi ja toisaalta, kuinka lapsille kerrotaan vaikeista ja mahdollisesti ahdistustakin herättävistä asioista lasten tasoisesti ja aiheuttamatta heille pelkoa. Tärkeää on mielestäni kytkeä lukemista jatkuvaan keskusteluun ja monipuoliseen pohdintaan lasten kanssa sekä kirjoja luettaessa että lukemisen jälkeen. Näin voidaan saavuttaa Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (Repo ym. 2019, 95, 159) päämäärä lasten laaja-alaisen osaamisen tukemisesta edistämällä lasten ajattelu- ja vuorovaikutustaitoja sekä osallisuuden kokemuksia aikuisten ja lasten välisten rikkaiden kielellisten vuorovaikutustilanteiden avulla. Samalla vahvistetaan lasten ekologista lukutaitoa harjoittelemalla ilmastonmuutokseen liittyvän tiedon arviointia ja arvottamista sekä kestävän kehityksen periaatteiden mukaisen toiminnan hahmottamista. Näin toimien lähestytään myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2018, 46–47) tavoitetta lasten tukemisesta kohti kestävä elämäntapaa ja vastuullista toimintaa ympäristössä.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet

Tässä tutkimuksessa selvitin ilmastonmuutoksen käsittelyn tapoja ja ratkaisumalleja lastenkirjallisuudessa. Aineistona käytin neljää lasten kuvakirjaa, joiden voidaan katsoa edustavan hyvin uutta suomalaista ilmastonmuutoksesta kertovaa lasten kuvakirjallisuutta. Aineiston edustavuutta vahvistaa se, että käytin aineiston valinnassa apuna kirjaston lastenosaston henkilökunnan asiantuntemusta. Toisaalta aineiston rajaaminen fiktiiviseen lasten kuvakirjallisuuteen saattoi kapeuttaa tutkimuksen avulla syntynyttä kuvaa ilmastonmuutoksen käsittelyn tavoista lastenkirjallisuudessa, ja lasten tietokirjojen sisällyttäminen aineistoon olisi voinut monipuolistaa tuloksia. Osassa kirjoista oli kuitenkin lasten tietokirjoille tyypillisiä elementtejä, kuten tietolaatikoita ja valokuvia.

Aineiston esittelyllä, analysoinnin vaiheiden yksityiskohtaisella kuvauksella, aineistosta johdettujen pää- ja alateemojen esittelyllä sekä aineistolainaus-
ten käytöllä pyrin lisäämään tutkimuksen luotettavuutta. Vaikka tutkijan subjek-

tiivista kokemusmaailmaa ja sen vaikutuksia ei voida laadullisessa tutkimuksessa täysin sulkea pois, mahdollistaa analyysin vaiheiden avaaminen tutkimusraportissa työskentelyni ja päättelyni seuraamisen lukijalle. Esittämilläni aineistolainauksilla todennan tekemiäni päätelmiä ja näin vahvistan tutkimukseni luotettavuutta.

Vaikka teemoittelu sopikin aiheen tutkimiseen, olisi toisenlaisen analyysimetodin käyttäminen saattanut tuottaa toisenlaisia tuloksia. Keskityin tässä tutkimuksessa enemmän tekstin analysointiin kuvituksen analysoinnin jäädessä vähemmälle. Koska aineistoni koostui lasten kuvakirjoista, olisi laajemmassa tutkimuksessa kuvituksen analysointiin voinut perehtyä enemmänkin. Kuvituksen huomioiminen on tärkeää jo siksi, että vielä lukutaidottomat lapset saattavat katsella kuvakirjoja itsekseen, jolloin teksti jää kokonaan heidän lukuelämyksensä ulkopuolelle.

Koska kyse on laadullisesta tutkimuksesta, jonka aineisto on pieni, tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkea ilmastonmuutosta käsittelevää lasten kuvakirjallisuutta. Aineistorajauksen ulkopuolelle saattaa väistämättä jäädä sellaisia teoksia, jotka tuottaisivat toisenlaista kuvaa ilmastonmuutoksen käsittelyn tavoista ja siihen liittyvistä ratkaisumalleista. Yleistettävyyden sijaan tässä tutkimuksessa pyrin syvällisemmän ymmärryksen saamiseen lasten kuvakirjoissa käytetyistä ilmastonmuutoksen kuvauksen tavoista ja niissä esitetyistä ratkaisumalleista. Vaikka pyrkimyksenä ei ollutkaan yleistettävän tiedon tuottaminen, olisi jatkossa mielenkiintoista selvittää sitä, ovatko tässä tutkimuksessa löydetty teemat havaittavissa myös laajemmassa otoksessa. Lisäksi olisi kiinnostavaa perehtyä siihen, kuvataanko ilmastonmuutosta ja sen ratkaisumalleja eri tavoin erilaisissa kulttuureissa ja eri puolilla maailmaa, missä myös ilmastonmuutoksen vaikutukset saattavat olla erilaisia ja koskettaa eri lailla ihmisten jokapäiväistä elämää.

Ilmastonmuutos on julkisuudessa esillä koko ajan enemmän, ja siksi siitä käytävä keskustelu ja kirjoittelu kantautuvat todennäköisesti tulevaisuudessa enemmän ja enemmän myös lasten ulottuville. Onkin tärkeää miettiä, miten tätä ajankohtaista ja haasteellista teemaa käsitellään lasten kanssa. Tämä tutkimus

avaa mahdollisuuksia aiheen käsittelyyn varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa. Olisi kiinnostavaa tutkia ilmastonmuutosta käsittelevien lastenkirjojen antia lasten näkökulmasta ja selvittää esimerkiksi sitä, minkälaisia ajatuksia ja tunteita aiheen käsittely tarinoiden avulla lapsissa herättää ja millaisena lapset näkevät oman toimijuutensa ja vaikutusmahdollisuutensa. Ympäristökasvatuksen näkökulmasta olisi tärkeää tietää myös, miten kirjallisuus toimii esimerkiksi lasten oman toimijuuden ja omia vaikutusmahdollisuuksia koskevien käsitysten vahvistajana. Parhaimmillaan lapset voisivat saada lastenkirjallisuudesta esimerkkejä itselleen omasta aktiivisesta toimijuudesta ympäristön hyväksi ja vahvistusta uskollen omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Siten lastenkirjallisuuden avulla voitaisiin lopulta lisätä lasten tulevaisuutta koskevaa myönteistä asennetta ja toivoa.

LÄHTEET

Aineistolähteet

Keränen, A. (2018). *Lossi-Lassi etelänavalla*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Lintunen, M. (2018). *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* Tallinna: Kustannus Oy Pieni Karhu.

Pelttari, M. (2019). *Näkymätön myrsky*. Kuvittanut Jenna Kunnas. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Pere, T. (2017). *Jääkarhujen matka*. Kuvittanut Roksolana Panchyshyn. Helsinki: Wickwick Oy.

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, P. 2012. *Laadullinen tutkimus 2.0*. E-kirja. <https://www.ellibrary.com/reader/9789517685030>. Luettu 12.5.2020.

Almeida, S. C. 2017. Teacher educators' uptake of environmental education for sustainability: Perspectives, challenges and opportunities. Teoksessa Pinn, D. E. *Environmental Education: Perspectives, Challenges and Opportunities*. Nova Science Publishers, Inc, 19–37.

Anttila, P. 1996. *Tutkimisen taito ja tiedon hankinta: taito-, taide- ja muotoilualojen tutkimuksen työvälaineet*. Helsinki: Akatiimi. E-kirja. <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/> Luettu 17.4.2020.

Boudreaux, B. 2006. *The Representation of the Environment in Children's Literature*. University of New Orleans. Theses and Dissertations 335.

- Burke, G. & Cutter-Mackenzie, A. 2010. What's there, what if, what then, and what can we do? An immersive and embodied experience of environment and place through children's literature, *Environmental Education Research* 16 (3-4), 311-330.
- Burke, S.E.L., Sanson, A.V. & Van Hoorn, J. 2018. The Psychological Effects of Climate Change on Children. *Curr Psychiatry Rep* 20 (35).
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. E-kirja. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789517685047> Luettu 18.5.2020.
- Heikkilä-Halttunen, P. 2010. Minttu, Jason ja Peikonhäntä. Lasten kuvakirjoja kiipeistä aiheista. Helsinki: BTJ Finland Oy.
- Heikkilä-Halttunen, P. 2011. Lapsellista agiteerausta luonnon puolesta. Elli-velli-karamelli ja muita 1970-luvun kantaaottavia lastenkirjoja kestävän kehityksen edelläkävijöinä. Teoksessa M. Laakso, T. Lahtinen & P. Heikkilä-Halttunen. 2011. Tapion tarhoista turkistarhoille: luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 194-209.
- Holmberg, A. & Alvinus, A. 2020. Children's protest in relation to the climate emergency: A qualitative study on a new form of resistance promoting political and social change. *Childhood* 27(1), 78-92.
- Helsingin Sanomat Lasten uutiset 18.1.2019. <https://www.hs.fi/lastenuutiset/art-2000005968761.html> Luettu 24.4.2020.
- Ilmastopaneeli. 2020. <https://www.ilmastopaneeli.fi/kysymyksia-ja-vastauksia/#mika-on-ilmastonmuutos> Luettu 27.3.2020.
- Kotanen, M. 2020. Jyväskylän kaupunginkirjaston lastenosasto, sähköinen tiedonanto 8.7.2020.

- Kriesberg, D. A. 1999. A sense of place. Teaching children about the environment with picture books. Englewood Colorado, US: Greenwood publishing group.
- Kuvasto ry. 2019. <http://kuvasto.fi/kuvaoikeuksien-abc/#rajoitussaannot> Luettu 12.8.2020.
- Laakso, M., Lahtinen, T. & Heikkilä-Halttunen, P. 2011. Johdatus lasten- ja nuortenkirjallisuuden luontoon. Teoksessa M. Laakso, T. Lahtinen, & P. Heikkilä-Halttunen. 2011. Tapion tarhoista turkistarhoille: luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 9–28.
- Lappalainen, P. 2011. Kun jäätiköt uhkaavat sulaa. Yksinäisen prinsessa Jepata Nastan seikkailut pohjoisnavalla. Teoksessa M. Laakso, T. Lahtinen & P. Heikkilä-Halttunen. 2011. Tapion tarhoista turkistarhoille: luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 298-309.
- Massey, G. 2009. Reading the environment: narrative constructions of ecological subjectivities in Australian children's literature. Queensland University of Technology, Australia. PhD thesis.
- McBride, B. B., Brewer, C. A., Berkowitz, W. & Borrie, W. T. 2013. Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do we mean and how did we get here? *Ecosphere*, 4(5), 1-20.
- Monhardt, R. & Monhardt, L. 2000 Children's literature and environmental issues: Heart over mind? *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts* 40 (3), 175-184.
- Monroe, M. C., Plate, R. R., Oxarart, A., Bowers, A., & Chaves, W. A. 2019. Identifying effective climate change education strategies: a systematic review of the research. *Environmental Education Research*, 25(6), 791-812.

- Mustola, M. 2014. Lastenkirja nyt. Tietolipas 245, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Nikolajeva, M. 2013. Picture books and emotional literacy. *The Reading Teacher* 67(4), 249-254.
- Ojala, M. 2012. How do children cope with global climate change? Coping strategies, engagement and well-being. *Journal of Environmental Psychology* 32(3), 225-233.
- Opetushallitus. 2014. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2016:1. Verkkoaineisto. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf Luettu 21.4.2020.
- Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Verkkoaineisto. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf Luettu 21.4.2020.
- Pinn, D. E. (Ed.) 2017 *Environmental Education. Perspectives, Challenges and Opportunities*. Nova Science Publishers. E-kirja. <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzE1MTIyMDRfX0FO0?sid=c0b85c17-1287-4e5b-9244-71e47b966f70@sessionmgr4006&vid=0&format=EB&rid=1> Luettu 26.4.2020.
- Raittila, R. 2017. Ympäristökasvatus on lasten toimintaa. Teoksessa E. Hujala, L. Turja & A. Alijoki. *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Luku 15. E-kirja. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524517638> Luettu 24.4.2020.
- Ratinen, I., Kinni, A., Muotka, A. & Sarivaara, E. 2019. Kohti ratkaisukeskeistä ilmastokasvatusta. Suomen Ilmastopaneeli. Raportti 9/2019. Verkkoaineisto. https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2019/11/Ilmastokasvatusraportti_final.pdf Luettu 25.4.2020.

- Ratinen, I. & Vettenranta, J. 2018 Oppilaiden ilmastonmuutososaamisen suhde heidän käsityksiinsä omasta ympäristötietoisuudesta ja -optimismista. Teoksessa J. Rautapuro & K. Juuti (toim.). Pisa pintaa syvemmältä: PISA 2015 Suomen pääraportti. Kasvatusalan tutkimuksia, 77. Jyväskylä, 153–173. Verkkoaineisto. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/59526/978-952-5401-82-0_PISA.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 26.4.2020.
- Repo, L., Paananen, M., Eskelinen, M., Mattila, V., Lerkkanen, M-K., Gammelgård, L., Ulvinen, J., Marjanen, J., Kivistö, A. & Hjelt, H. 2019. Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 15:2019. Tampere: PunaMusta Oy.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2009. Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja. E-kirja. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/index.html> Luettu 17.4.2020.
- Smith, G., & Williams, D. 1999. Ecological Education: Extending the Definition of Environmental Education. Australian Journal of Environmental Education, 15, 139-146.
- Tekijänoikeuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404> Luettu 12.8.2020.
- Turja, L. 2017. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala, L. Turja & A. Alijoki. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Luku 3. E-kirja. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524517638> Luettu 11.8.2020.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2002. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Verkkoaineisto. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf Luettu 17.4.2020.

Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. KARVI Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 15:2019. Verkkoaineisto. https://karvi.fi/app/uploads/2019/09/KARVI_1519.pdf Luettu 16.4.2020.

Ylen aamu 15.3.2019. <https://areena.yle.fi/1-50092556>. Luettu 24.4.2020.

Yle uutiset 15.4.2018. <https://yle.fi/uutiset/3-10140284>. Luettu 24.4.2020.

Ympäristökasvatuksen ja ympäristötietoisuuden kehittäminen. Työryhmän ehdotukset. Ympäristöministeriön raportteja 18, 2015. Verkkoaineisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154138/YMra_18_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 21.4.2020.

Willamo, R. 2005. Kokonaisvaltainen lähestymistapa ympäristönsuojelutieteessä. Sisällön moniulotteisuus ympäristönsuojelijan haasteena. Ympäristönsuojelutieteen väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Kaunokirjalliset lähteet

Andersen, H. C. 2005. Pieni tulitikkutyttö. Kuvittanut Flemming B. Jeppesen. Helsinki: Lasten Keskus.

Camerini, V. 2019. Gretan tarina – Et ole koskaan liian pieni tekemään suuria asioita. Kuvittanut Veronica Carratello. Helsinki: Into Kustannus.

Hakalahti, N. 2020. Mitä kuuluu Tuukka-Omar. Kuvittanut Jukka Lemmetty. Espoo: Myllylahti Oy.

Harainen, P. 2008. Emma ja erilainen perhe. Kuvittanut Leena Lumme. Helsinki: WSOY.

Koskinen, J-P. 2018 Matilda pelastaa maailman. Kuvittanut Paula Mela. Hämeenlinna: Karisto.

Tuisku, K. 2008. Kuun ja auringon lapset. Kärkölä: Kustannus Oy Pieni Karhu.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimusaineistoon kuuluvien kirjojen tiivistelmät

Anssi Keräsen (2018) *Lossi-Lassi etelänavalla* kuvaa Lossi-Lassin ja ystävien seikkailua heidän auttaessaan tohtori Pallosta siirtämään harvinaisten kasvien siemenkokoelmaa laivalla turvaan Grönlannin sulavilta jäätiköiltä maailman kylmimpään paikkaan eli Etelämantereelle. Etelämantereella Lossi-Lassi ystävineen tutustuu alueen eläimistöön kuten pingviininpoikaseen ja laiskiaiseen. Etelämantereella hahmot seikkailevat ja huomioivat ja ihmettelevät samalla jään sulamista ja muita sääilmiöitä.

Martti Lintusen (2018) *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* kertoo ilmastonmuutoksen seurauksista ja vaikutuksista Etelämantereella asuvan pingviinin ja Grönlannissa asuvan jääkarhun näkökulmista. Sattuman kautta pingviini ja jääkarhu päätyvät keskustelemaan puhelimesta niiden elämään vaikuttavista muutoksista ja ilmastonmuutokseen liittyvistä huolistaan. Keskustelun jälkeen sekä jääkarhu että pingviini katselevat ympäristöään aiempaa tarkemmin.

Mikko Pelttarin (2019) kirjoittamassa ja Jenna Kunnaksen kuvittamassa *Näkymättömässä myrskyssä* sisarukset Aatos ja Juju ihmettelevät muutoksia lähiympäristössään. Lapset alkavat selvittää tapahtumia ja yrittävät saada aikuiset ymmärtämään huolensa. Muut asiat tuntuvat olevan aikuisille tärkeämpiä, eivätkä he tunnu välittävän ympäristössä tapahtuneista muutoksista. Lapset ryhtyvät vastarintaan ja päättävät pelastaa läheisen Usvalammen. Tomerat sisarukset saavat apua muilta lapsilta ja onnistuvat lopulta saamaan myös aikuiset näkemään mikä on oikein.

Tuula Pere (2017) on kirjoittanut ja Roksolana Panchyshyn kuvittanut kirjan *Jääkarhujen matka*, jossa jääkarhunpentu ihmettelee kotijäätikkönsä sulamista ja sen

vaikutuksia. Jääkarhuperhe joutuu jättämään kotinsa ja lähtee tähystäjänä toimiva tiira apunaan etsimään uutta kotia jäiseltä saarelta, jossa ruoan hankkiminen on helpompaa. Matka on pitkä ja raskas ja pienen jääkarhun voimat meinaavat ehtyä. Emo kuitenkin auttaa pikkujääkarhua ja lopulta uusi koti saavutetaan.

Liite 2. Aineistosta muodostetut pääteemat ja niiden alle ryhmittyvät alateemat

Pääteemat	ILMASTONMUUTOS UHKANA	ILMASTONMUUTOS MONIMUTKAISENA ILMIÖNÄ	AIKUINEN TOIMIJANA	LAPSI TOIMIJANA
Alateemat	ilmastonmuutoksen vaikutusten kuvaukset	vastuu ympäristöstä	lasten toimijuiden kyseenalaistaminen	lasten vastarinta
	huoli tai hämmennys ilmastomuutoksesta	ihminen luonnon hallitsijana	aikuinen turvan tarjoajana	lasten aktiivinen toimijuus
	tunteisiin vetoaminen	monitahoisuuden/ristiriitaisuuksien kuvaukset	aikuisten aloitteellisuus	

